

Üldist (loomade) nakkushaigustest

Arvo Viltrop

dotsent

VLI nakkushaiguste osakond

<http://www.emu.ee/~viltrop/>

2011

1

Teemad

- Nakkushaiguste liigitus
- Nakkushaigustega seotud olulisem terminoloogia ja kontseptsioonid
  - Infektsioon ja infektsiooni protsess
  - Epidemioloogiline protsess
  - Infektsiooni kulgu ja mõjutavad tegurid
  - Nakkushaiguste leviku üldised seaduspärasused
  - Haigustekitajate ülekande
- Nakkushaiguste epidemioloogias olulised ökoloogia põhikontseptsioonid

2011

2

Nakkushaiguse mõiste

- Haigus, mille tekitaja on bioloogiline agens, mis on võimeline peremeesorganismis paljunema ja ühest peremeesorganismist teise ülekanduma otse või keskkonna vahendusel.

• Tekitajad:

– mikroobid

- bakterid
- mükoplasmad
- anaplasma
- klamüüdiad
- riketsiidid
- viirused

– parasiidid

- ainuraksed
- ussid
- putukad
- ämblikulaadsed
- vähid
- karbid
- jne.

2011

3

- mikroobsed seened
- ainuraksed vetikad
- prioonid

Nakkushaiguse mõiste

- Haigus, mille tekitaja on bioloogiline agens, mis on võimeline peremeesorganismis paljunema ja ühest peremeesorganismist teise ülekanduma otse või keskkonna vahendusel.

- Olenevalt tekitaja taksonoomilisest kuuluvusest eristatakse:

– infektsioonhaigusi

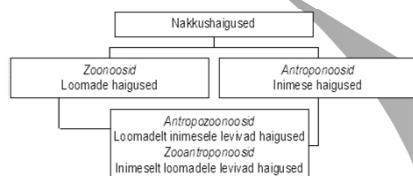
- (viroosid, bakterioosid, mükoosid jne.)

– parasitaarhaigusi (parasitoosid)

2011

4

Nakkushaiguste üldine liigitus

2011

5

Nakkushaiguste üldine liigitus

Sõnaseletus-

Kreeka keelest: *zoon*
anthropos
nosos

Klassikaline terminoloogia:

Zoonoos- looma haigus

Antropoos- inimese haigus

Antropozoonoos- inimese ja looma ühine haigus, mille tekitaja levib loomalt inimesele

Zooantroponoos- inimese ja looma ühine haigus, mille tekitaja levib inimeselt loomale

2011

6

Zoonoosid

- Tänapäeva tähenduses-
  - Zoonoos- haigus, mille tekitaja levib loomadelt inimesele
    - otsekontakti teel,
    - putuksiirutajatega
    - toiduga

2011

7

Nakkushaiguste liigitus

- Tekitajast lähtuv (etioloogiline) liigitus
  - Salmonelloos
  - Kolibakterioos
  - Mükoplasmoos
  - Patõrelloos
  - Brutselloos
  - Parvoviros
  - Koronaviros
  - jne.

2011

8

Nakkushaiguste liigitus

- Probleemipõhine liigitus:
  - Põhineb: kliiniline sündroom + loomaliik + (tekitaja)
    - Suu- ja sõrataud
    - Marutaud
    - Veiste tuberkuloos
    - Hobuste salmonelloosne abort
    - Sigade enzootiline pneumoonia
    - Lindude respiratoorne mükoplasmoos

2011

9

Nakkushaiguste liigitus

- Hästi määratletav (klassikaline) nakkushaigus:
  - üks tekitaja $\Rightarrow$ üks haigus
  - Vastab Koch'i postulaatidele
  - Näiteks
    - Suu- ja sõrataud
    - Marutaud
    - Veiste tuberkuloos

2011

10

Nakkushaiguste liigitus

- Halvasti määratletavad nakkushaigused:
  - Segainfektsioonid
  - Oportunistlikud tekitajad
  - Mittekontagioossed infektsioonid
  - Paljupõhjuselised haigused
(Vastab Evans'i postulaatidele)
  - Näiteks
    - kopsupõletikud- respiratoorne haigus
    - seedetrakti põletikud- kõhulahtisus (diarröa)
    - emaka ja udarapõletikud- metriit ja mastiit
    - Liigesepõletikud
    - kuseteede põletikud
    - Jne..

2011

11

Nakkushaiguste ühised omadused

- Haigestumise eelduseks on haigusetekitaja tungimine peremeesorganismi - infitseerumine
- Mikroorganismi parasiteerimine makroorganismis - infektsioon
- Nakatumisele järgneb inkubatsiooniperiood, mille vältel tekitaja paljuneb peremeesorganismis, kuid haiguse tunnused veel ei ilmne
- Peremeesorganismi reaktsioon haigusetekitajale - immuunreaktsioonid
- Haiguse levimine loomapopulatsioonis (tulenevalt tekitaja levikust loomalt loomale) ja leviku stadiaalsus

2011

12

2. Nakkushaigustega seotud olulisem terminoloogia ja kontseptsioonid

2011

13

2.1 Infektsioon ja infektsiooni protsess

- **Infektsioon** on organismi nakatatus seisund, mikroobi ja peremees-organismi vastastikus mõjus kujunevate bioloogiliste protsesside kompleks peremeesorganismis

2011

14

2.1 Infektsioon ja infektsiooni protsess

- **Infektsiooni tagajärjed**

INFEKTSIOON $\neq$ HAIGUS

2011

15

2.1 Infektsioon ja infektsiooni protsess

- **Infektsiooni tagajärjed võivad olla:**

- kliiniline haigus / surm
- subkliiniline nakkus
- persisteeriv e. püsinnakkus ilma et haigustunnused pika aja vältel avalduksid (latentne e. krooniline nakkus)*
- peremehe immuunreaktsioonide käivitumine, ilma et mikroob organismis leviks ja haigustunnused avalduksid

* Mõned autorid teevad vahet "persisteeriva" ja "latentse" infektsiooni vahel

2011

16

2.1 Infektsioon ja infektsiooni protsess

- **Infektsiooni tagajärjed võivad olla:**

* Mõned autorid teevad vahet "persisteeriva" ja "latentse" infektsiooni vahel

- Persisteeriv infektsioon - krooniline infektsioon, mille puhul tekitaja kestvalt paljuneb peremees ja eritub väliskeskkonda, kusjuures kliinilised tunnused puuduvad või on nõrgalt väljendunud
  - näit.: pestiviiruste immuuntolerantsed loomad
  - salmonella nakkused

2011

17

2.1 Infektsioon ja infektsiooni protsess

- **Infektsiooni tagajärjed võivad olla:**

* Mõned autorid teevad vahet "persisteeriva" ja "latentse" infektsiooni vahel

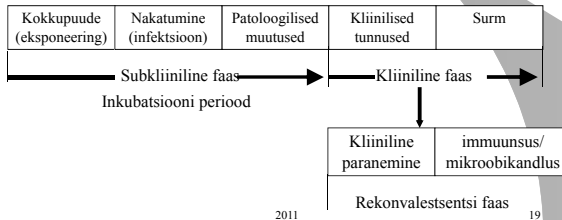
- Latentne infektsioon – nakkus, mille puhul mikroob peremees aktiivselt ei paljune ja keskkonda ei eritu ning loomal puuduvad ka kliinilised tunnused
  - näit. proviirused, mis on integreerunud peremehe rakkude DNA-ga;
  - herpes viiruse persisteerimine närvirakkudes

2011

18

2.1 Infektsioon ja infektsiooni protsess

- Sündmuste ajaline kulg indiviidis pärast kokkupuudet haigusetekitajaga (infektsiooni protsess)

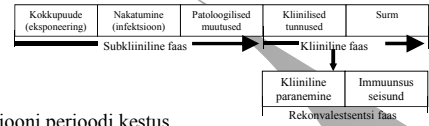

2011

19

2.1 Infektsioon ja infektsiooni protsess

Infektsiooni protsessi iseloomustavad näitajad

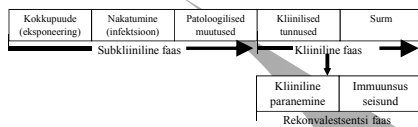
1. Inkubatsiooni perioodi kestus
2. Aeg nakatamisest kuni haigusetekitaja eritumise alguseni
  - 1) prepatentperiood – parasiitsete tekitajate puhul
  - 2) latentsusperiood - bakter ja viirusinfektsioonide puhul (harva ka parasiitide puhul)

2011

20

2.1 Infektsioon ja infektsiooni protsess

Infektsiooni protsessi iseloomustavad näitajad

3. Haiguse kulg

- Üliäge
- Äge
- Alaäge
- Krooniline

4. Haiguse vorm

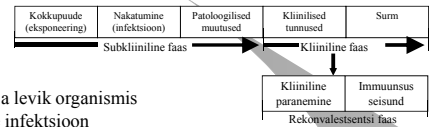
- Sõltuvalt kahjustunud organist/organüsteemist ja väljakujunevast kliinilisest sündroomist

2011

21

2.1 Infektsioon ja infektsiooni protsess

Infektsiooni protsessi iseloomustavad näitajad

5. Haigusetekitaja levik organismis

- Lokaalne infektsioon
- Generaliseerunud infektsioon
- Lümfogeenne, hematogeenne, neurogeenne, rakust-rakku levik

6. Haigusetekitaja esinemine vereringes

- Vireemia; bakterieemia
- Septitseemia
- Püeemia
- Tokseemia

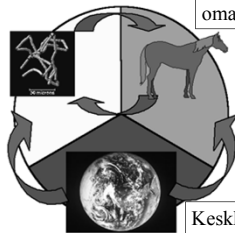
2011

22

2.2 Infektsiooni kulgu mõjutavad tegurid

Haigusetekitaja omadused

Peremeesorganismi omadused

Keskkonnategurid

2011

23

2.2 Infektsiooni kulgu mõjutavad tegurid

• Haigusetekitaja omadused

- Patogeensus
- virulentsus

• Peremeesorganismi omadused

- vastuvõtlikkus
- immuunsus

• Keskkonna tingimused

- Mõju peremeesorganismi üldseisundile
- Mõju tekitaja virulentsusele

2011

24

2.2 Infektsiooni kulgu mõjutavad tegurid

• Haigustekitaja omadused

- Patogeensus

• **Patogeensus** nimetatakse mikroorganismi omadust parasiteerida makroorganismis ja põhjustada selle haigestumist.

• Mikroorganismid jaotatakse:

- apatogeensed
- potentsiaalselt patogeensed
- patogeensed

• K

- Mõju tekitaja levimisele

2011

25

2.2 Infektsiooni kulgu mõjutavad tegurid

• Haigustekitaja omadused

- Patogeensus
- virulentsus

Virulentsus on haigustekitaja "patogeensusaste", mis avaldub mikro- ja makroorganismi vastastikuse toime tingimustes ja iseloomustab tema organismi kahjustavaid ehk tõvestavaid omadusi

• Patogeeneid jagunevad:

- kõrge virulentsusega
- mõõduka virulentsusega
- madala virulentsusega tekitajateks

2011

26

2.2 Infektsiooni kulgu mõjutavad tegurid

• Peremeesorganismi omadused

• **Vastuvõtlikkus** - iseloomustab looma võimet nakatuda ja haigestuda

- Mitmed haigused on loomaliigispetsiifilised - haigestuvad (nakatuvad) ainult teatud liiki või fülogeneetiliselt lähedased liigid:
  - lindude haigused
  - veiste haigused
  - sigade haigused
- Mitmed patogeeneid põhjustavad haigust paljudel liikidel
- Vastuvõtlikkus võib olla erinev ka loomaliigi piires
  - genotüübi erinevused – tõug; liin
  - vanus
  - sugu

2011

27

2.2 Infektsiooni kulgu mõjutavad tegurid

• Peremeesorganismi omadused

• **Immuunsus** - looma mittespetsiifiliste ja spetsiifiliste immuunreaktsioonide võime takistada patogeeneid paljunemist ja kahjustavat toimet organismis

- Immuunsus sõltub
  - Looma vanusest
  - looma varasemast kokkupuutest haigustekitajaga
  - looma üldseisundist (toitumus, muud haigused, stress)
  - ...

2011

28

2.2 Infektsiooni kulgu mõjutavad tegurid

• Keskkonna tingimused

- Mõju peremeesorganismi üldseisundile, talitlusele

2011

29

2.3. Populatsiooni-haiguse fenomen

2011

30

2.3. Populatsiooni-haiguse fenomen

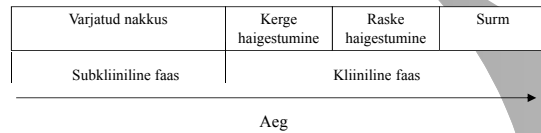
- Haiguse kul populatsioonis on võrreldav haiguse patogeneesiga organismis
- See ei ole siiski haiguse patogenees isendis korrutatuna isendite arvuga populatsioonis - see kätkeb endas lisaks ka isendite vastastikuseid mõjutusi ja isendite interaktsioone keskkonnateguritega

2011

31

2.3. Populatsiooni-haiguse fenomen Epidemioloogiline protsess

- Infektsiooni kul populatsioonis

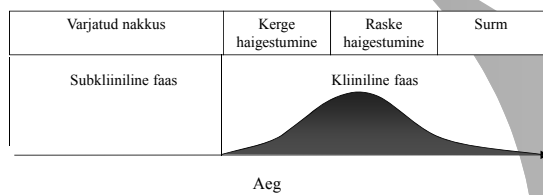

2011

32

2.3. Populatsiooni-haiguse fenomen Epidemioloogiline protsess

- Infektsiooni kul populatsioonis

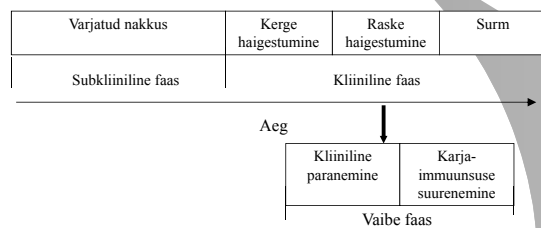

2011

33

2.3. Populatsiooni-haiguse fenomen Epidemioloogiline protsess

- Infektsiooni kul populatsioonis

2011

34

2.3. Populatsiooni-haiguse fenomen

- Infektsiooni erinevad tulemid (gradient) populatsioonis- "jäämää kontseptsioon"
  - kliiniline haigus
  - subkliiniline haigus
  - persisteeriv nakkus ilma et haigustunnused pika aja vältel avalduksid (latentsus)
  - Nakkusvabad eksponeeritud isendid (vastuvõtlikud)

2011

35

2.3. Populatsiooni-haiguse fenomen

- Infektsiooni kogeva populatsiooni saab jaotada alaosadeks (subpopulatsioonid)
  - Vastuvõtlikud (*Susceptible*)
  - Nakatunud (haiged; nakkuslikud) (*Infective*)
  - Tervenened (Immuunsed) (*Recovered*)
  - ...

2011

36

2.4. Infektsiooni levikut populatsioonis mõjutavad tegurid

2011

37

2.4. Infektsiooni levikut populatsioonis mõjutavad tegurid

- Haigustekitajast lähtuvad
- Peremehest lähtuvad
- Keskkonna tegurid
- Efektiivne kontakt

2011

38

2.4. Infektsiooni levikut populatsioonis mõjutavad tegurid

• Haigustekitaja omadused

- Patogeensus
- Virulentsus
- Kontagioosus
- Stabiilsus

2011

39

2.4. Infektsiooni levikut populatsioonis mõjutavad tegurid

• Haigustekitaja omadused

- Terminid infektsiooni raskusastme iseloomustamiseks **populatsioonis**:
  - **Patogeensus** - võime tekitada kliinilist haigust
    - ei võta arvesse haiguse raskusastmeid
    - haigestunute proportsioon nakatunud populatsioonis
  - **Virulentsus** - haiguse raskusastme mõõdik
    - näitab kui rasket haigust tekitaja põhjustab
    - mõõdetav letaalsuse või raskelt haigestunute proportsiooniga nakatunud populatsioonis

2011

40

2.4. Infektsiooni levikut populatsioonis mõjutavad tegurid

• Haigustekitaja omadused

Kontagioosus (nakkavus) haigustekitaja võime kanduda edasi loomalt loomale

• Patogeendid (haigused) jaotatakse:

- mittekontagioosne
- kontagioosne
  - väga
  - mõõdukalt
  - vähe kontagioosne

• Mõõtühik:

- **Nakkav doos** - tekitajate hulk, mis vajalik looma nakatumiseks (infektsiooniprotsessi algatamiseks)

2011

41

2.4. Infektsiooni levikut populatsioonis mõjutavad tegurid

Haigustekitaja nakkavus (kontagioosus; *communicability*)

- **Nakkavus** näitab kui kergesti ja kiiresti haigustekitaja levib vastuvõtlike loomade populatsioonis
- Nakkavuse määr sõltub
  - **Nakkavuse perioodist** - periood, mille vältel tekitaja ülekandumine nakkusallikalt vastuvõtlikule organismile on võimalik; võrdle:
    - lühike periood - suur nakkavus
    - pikk periood - väike nakkavus
  - **Tekitaja väljutamise hõlpsusest**;
    - **Võrdle** suu- ja sõrataud: respiratoorne - babesioos: siirutaja abil
  - **Nakkav doos** – infektsiooniprotsessi käivitamiseks vajalik mikroobide hulk
  - Tekitaja vastupidavusest väliskeskkonnas (stabiilsusest)
  - **Karjajimmuunsusest**

2011

42

2.4. Infektsiooni levikut populatsioonis mõjutavad tegurid

- **Haigustekitaja omadused**
  - **Stabiilsus**
    - Haigustekitaja vastupidavus väljaspool peremeest (**resistentsus väliskeskonna mõjude suhtes**)
    - On seoses haigustekitaja ellujäämisstrateegiaga
  - Haigustekitajate peamised ellujäämisstrateegiad
    - Väliskeskonna vältimine
    - Resistentsete (vahe)vormide moodustamine
    - “Kiirelt sisse kiirelt välja” strateegia
    - Persisteerimine peremeesorganismis
    - Peremeesorganismide liigiline mitmekesisus

2011

43

2.4. Infektsiooni levikut populatsioonis mõjutavad tegurid

- Peremehest lähtuvad tegurid
  - **Vastuvõtlikkus (susceptibility)**
    - On seotud
      - geneetilise vastuvõtlikkusega
      - immuunsusega
  - **Nakkuslikkus (infectiousness)**
    - ajavahemik, mille vältel loom on nakkav
      - Geneereerimis-aeg (*generation time*) – aeg nakatumisest maksimaalse nakkavuseni
    - haigustekitaja suhteline kogus, mida loom võib üle kanda (väljutab)
      - Eritatava viiruse, bakteri, (parasiidi munade) hulk
        - Mõõtühik “nakkavate dooside arv”

2011

44

2.4. Infektsiooni levikut populatsioonis mõjutavad tegurid

- **Keskkonna tegurid**
  - Abiootilised
  - Biootilised
  - Sotsiaal-majanduslikud tingimused
    - Sotsiaalse ja majandusliku arengu tase
    - Loomapidamise traditsioonid

2011

45

2.4. Infektsiooni levikut populatsioonis mõjutavad tegurid

- **Keskkonna tegurid**
  - Abiootilised
  - Biootilised
  - Sotsiaal-majanduslikud tingimused
- **Mõju:**
  - peremehe üldseisundile (vastuvõtlikkusele)
  - tekitaja säilimisele ja levikule keskkonnas ja populatsioonides

2011

46

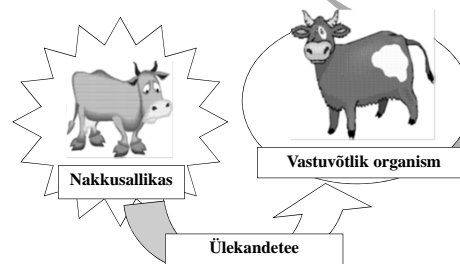
2.4. Infektsiooni levikut populatsioonis mõjutavad tegurid

- **Efektiivne kontakt**
  - Kirjeldab tingimusi, mille puhul nakatumine tõenäoselt tekib
  - Kontakt nakkusallika ja vastuvõtliku isendi vahel, mis viib viimase nakatumiseni

2011

47

3. Haigustekitajate ülekanne

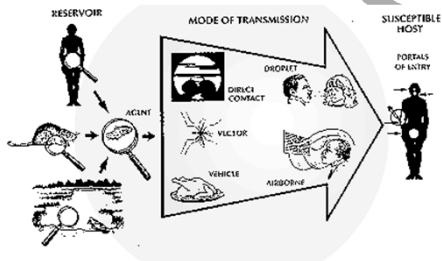
2011

48

3. Haigustekitajate ülekanne

– Nakkusahel

3. Haigustekitajate ülekanne

• Nakkusallikaks

- kliiniliselt haige või haigustekitajate kandja organism
  - Nakatunud organism on nakkusallikaks vaid sel juhul, kui ta eritab haigustekitajaid
- Sageli nimetatakse nakkusallikaks ka eluta objekte, mille kaudu toimub peremeesorganismi nakatumine
  - Näiteks- sööt, toit

2011

50

3. Haigustekitajate ülekanne

• Haigustekitaja reservuaar

- elusorganism või eluta keskkond, milles haigustekitaja tavaliselt elab, mis tagab selle säilimise ökosüsteemis ja kust ta võib levida edasi vastuvõtlikule organismile

2011

51

3. Haigustekitajate ülekanne

• Reservuaar vs. nakkusallikas

- Nakkusallikas ei ole ilmingimata reservuaar
  - Näiteks marutaud
    - Reservuaar Eestis – rebase ja kährikkoera populatsioon
    - Nakkusallikas inimesele – koer või kass

2011

52

3. Haigustekitajate ülekanne

• Loomad, kes võivad olla nakkusallikaks:

- Haiged
- Kandjad - nakatunud loomad, kellel haigustunnused puuduvad
  - inkubatsiooniperioodi kandvus
  - kandvus pärast kliinilisest haigusest tervenemist,
  - kroonilised kandjad (püsinnakkus)
    - vahelduv või pidev eritamine
  - asümptoomsed kandjad (latents)

2011

53

3. Haigustekitajate ülekanne

• Nakkuse ülekandega seonduvad mõisted

- Eritumise tee (ingl. k. *route of excretion*)
- Ülekande tee (*mode of transmission*)
- Nakatumise moodus /nakkuse värav (*route of infection*)

2011

54

3. Haigustekitajate ülekanne

- **Tekitaja eritumise teed**

- Tekitaja organismist väljumise moodused
- On sageli seotud kliiniliste tunnustega
- Liigitus
  - Respiratoorne
  - Fekaalne
  - Urogenitaalne
  - Perkutaanne

2011

55

3. Haigustekitajate ülekanne

- **Nakkuse ülekanndeteed**

NB! Ei ole “nakatumise moodus” (*infection route*)

- haigustekitajate levikutee nakkusallikast vastuvõtlikku organismi.
  - Haigustekitajad võivad haigest tervesse organismi üle kanduda kas otseselt või mitmesuguste vahendajate kaudu - kaudselt

2011

56

3. Haigustekitajate ülekanne

- **Nakkuse ülekanndeteed (*mode of transmission*)**

- Liigitus 1.
  - Otsene ülekanne
  - Kaudne ülekanne
- Liigitus 2
  - Horisontaalne levik
  - Vertikaalne levik

2011

57

3. Haigustekitajate ülekanne

- **Nakkuse ülekanndeteed**

- Horisontaalne levik
  - Otsene ülekanne
    - Otsene kontakt
    - Piisknakkus
    - Suguline ülekanne
  - Kaudne ülekanne
    - saastunud objektidega (*vehicles*)
    - siirutajate vahendusel (*vector*)
      - mehhaanilised siirutajad
      - bioloogilised siirutajad
  - Aerogeenne
    - aerosoolid
    - tolm
- Vertikaalne
  - transovariaalne
  - *in utero*
  - kolostraalne

2011

58

3. Haigustekitajate ülekanne

- **Kaudne ülekanne**

- Ülekanndegurid (*vehicles, fomites*) - väliskeskkonna mitmesugused objektid ja esemed (kaasarvatud, selgroogsed loomad ja linnud), mis on haigustekitajatega saastunud, kuid pole neile loomulikuks elukeskkonnaks, vaid vahepeatuskohaks levikul nakkusallikast vastuvõtlikku organismi
- Siirutajate vahendusel
  - siirutaja (*vector*) – haigustekitajat ülekandev organism (tavaliselt peetakse silmas selgrootut, enamasti lülilajset, kes siirutab haigustekitaja selgroogssele peremehele)
    - mehhaanilised siirutajad
    - bioloogilised siirutajad

2011

59

3. Haigustekitajate ülekanne

- **Nakatumise moodus (*route of infection*) ka nakkuse värav**

- Haigustekitaja vastuvõtlikkus organismi tungimise moodus
  - respiratoorne
  - alimentaarne (gastrointestinaalne)
  - urogenitaalne
  - konjunktiivaalne
  - nahakaudne
  - ...

2011

60

3. Haigusetekiitajate ülekanne

- Kirjanduses leiab ka selliseid määratlusi:
- Nakkuse ülekanemehhanismid (ülekanetee + eritumise/nakatamise moodus)
  - fekaal-oraalne ülekanne- suukaudne nakatumine roojaga erituvate mikroobidega
  - aerogeenne ülekanne- piisk- või tolminfektsioon hingamisteede kaudu
  - kontaktnakkus - nakkuse ülekanne loomade vahetu kontakti läbi
  - intrauteriinne - emakasisene nakatumine
  - transmissiivne ülekanne - siirutamine - nakkuse ülekanne verd imevate putukate vahendusel. Laiemas mõistes ka näriliste jt. nakkuse reservuaariks olevate loomade vahendusel.

2011

61

4. Nakkushaiguste ökoloogia

2011

62

4. Nakkushaiguste ökoloogia

- **Ökoloogia** (kreeka sõnast *oikos* 'maja, kodu' + *logos* 'mõiste', 'õpetus') on teadus, mis uurib suhteid ja protsesse ökosüsteemides, sealhulgas elusa ja eluta looduse omavahelist suhet.
- Vaadeldes ökosüsteemi kui tervikut, selle osade vahelisi seoseid ning nende toimimist, keskendub ökoloogia aineringete, organismide vaheliste suhete ja organismide keskkonna uurimisele. (<http://et.wikipedia.org/wiki/%C3%96koloogia>)

2011

63

4. Nakkushaiguste ökoloogia

- **Olulisemad ökoloogia kontseptsioonid**
  - Haiguste esinemist mõjutavatest ökoloogilistest teguritest olulisimad on (looma)populatsioonide jaotumine (paiknemine) ja suurus
    - Populatsiooni jaotumine territooriumil – sõltub sobiva toidu ja sobivate keskkonna(elu)tingimuste olemasolust
    - Populatsiooni suurus (tihedus) – sõltub toidu rohkusest ja liigi paljunemisvõimekusest (ellujäämisstrateegiast)

2011

64

4. Nakkushaiguste ökoloogia

- **Olulisemad ökoloogia kontseptsioonid ja nende seos haiguste epidemioloogiaga**
  - Populatsioonide arvukuse reguleerimise mehhanismid:
    - Konkurents (sööda; elupaiga)
    - Levimine e. migratsioon (*dispersal*)
    - Kisklus ehk röövlus ehk episitism ehk predatsioon
    - Parasitism (nakkushaigused)
  - Nišš
  - Toiduahel
  - Ökosüsteem

2011

65

Iseseisvaks lugemiseks

1. Alaots, J. Viltrop, A. Loomataud ja Tauditõrje - Ptk 1. ja 2, väljaarvatud 2.5
2. Thrusfield, M. Veterinary epidemiology – Ptk. 6, 7
3. Wobeser, GA, Essentials of disease in wild animals - Ptk 7.

2011

66